OXANA MITITELU

Universitatea de Stat din Comrat

EXPRESIA LITERARĂ A VIOLENȚEI TOTALITARE: CONTROLUL TRECUTULUI

Motto:

„Fie ca urile să amorțească! Dar trebuie să rămână amintirile, pentru ca atâtea nenorociri, atâtea suferințe să nu fie niciodată pierdute pentru experiența oamenilor!”

(Jules Michelet, Istoria Revoluției Franceze)

Abstract

The traditional imperial policy was based on a totalitarian political system and ideology that had the cult of violence. The first „live” events of this long and dramatic process of falsification of history and denationalization of Bessarabia were seen by a child who was then, in 1940, Paul Goma in the novel „From the Corridor”. We can conclude that this novel anticipated the communist ideology and cultural policy which was promoted by the Soviet government on the former Romanian territory during half of a century with consistency and tenacity of truly totalitarian nature. Through communism and Sovietization they wanted to create in the Eastern Europe a world of amnesia and imbecility. And in a way they succeeded.

În 1953, Mircea Eliade scria şi publica la Paris articolul „Destinul culturii româneşti”. După o introducere foarte interesantă privitor la trecutul culturii româneşti, viitorul istoric al religiilor bătea alarma, scriind profetic: „Adevărata primejdie începe, însă, pentru întreg neamul românesc abia după ocuparea teritoriului de către soviete. Pentru întâia oară în istoria sa, neamul românesc are de-a face cu un adversar nu numai excepțional de puternic, dar şi hotărât să întrebuințeze orice mijloc pentru a ne desființa spiritualiceşte şi culturaliceşte, ca să ne poată în cele din urmă asimila. Primejdia este mortală, căci metodele moderne îngăduie dezrădăcinările şi deplasările de populații pe o scară pe care omenirea n-a mai cunoscut-o de la asirieni. Chiar fără masivele deplasări de populație, există primejdia unei sterilizări spirituale prin distrugerea sistematică a elitelor şi ruperea legăturilor organice cu tradițiile culturale autentic naționale. Neamul românesc, ca şi alte atâtea neamuri subjugate de Soviete, riscă să devină, culturaliceşte, un popor de hibrizi” [1, p. 143].

Problema era pusă în termeni geopolitici. În 1953 România şi românismul devenise prada reală a marelui imperiu de la Răsărit, URSS. De fapt, ținta aceasta era foarte veche pentru fostul imperiu țarist, un apetit al cărui început a fost Basarabia, pe care,

BDD-A6893 © 2011 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

spunea Nicolae Iorga, primul l-a trezit ruşilor Dimitrie Cantemir prin alianţa de la 1711 încheiată cu Petru I. Istoria Basarabiei constituia deja la acea dată o lungă şi dramatică poveste a românismului în relaţiile sale cu puternicul vecin de la Răsărit. De data aceasta în aceste legături întotdeauna tensionate apare un element nou. Vechiul adversar, spune Mircea Eliade, e „hotărât să întrebuinţeze orice mijloc pentru a ne desfiinţa spiritualiceşte şi culturaliceşte, ca să ne poată în cele din urmă asimila". Tradiţionala politică imperială se sprijină pe un sistem politic totalitar şi pe o ideologie care are drept far călăuzitor *cultul violenţei*. Violenţa nu este atât reflexul marii conflagraţii internaţionale – Războiul al Doilea Mondial – care abia se sfârşise. Până a deveni ceea ce Bernard-Henri Lévy numeşte „o formidabilă maşină de putere în slujba imperiului rus" [2, p. 306], comunismul se manifestase din plin, mai bine de două decenii, ca un sistem politic totalitar cu o clară şi univocă ideologie a violenţei şi o practică socială antiumană, criminală. Primii au resimţit barbaria şi cruzimea regimului comunist românii din Transnistria, fapt consemnat de Panait Istrati în culminanta sa „Spovedanie pentru învinşi" [3, p. 213]. Basarabenii le-au urmat în urma cedării din 1940, continuând, mai apoi, să suporte teroarea totalitaristă încă aproape o jumătate de veac, fără însă a scăpa cu totul de umbrele ei nefaste chiar până azi. Exemplul cel mai concludent îl constituie, în acest sens, polemicile acerbe şi sterile care se poartă necontenit de la 1990 încoace în jurul limbii române şi a istoriei românilor, precum şi a identităţii naţionale a românilor moldoveni. Sunt probleme false, dileme inventate, care continuă clişeele antinaţionale şi antiromâneşti ale ideologiei totalitar-comuniste. Sunt reflexele directe ale acelui atotstăpânitor cult al violenţei impus de puterea sovietică basarabenilor în 1944, apoi tuturor românilor după 1944 şi, îndeosebi, după abdicarea şi plecarea regelui în exil. „Firul tradiţiei era întrerupt. O nouă istorie începea, nu numai diferită, dar în totală opoziţie cu cea veche; trebuia să ia naştere şi o nouă cultură, varianta românească a culturii sovietice" [4, p. 66]. – remarcă Lucian Boia.

Noua „cultură" pornea cu reconsiderarea clasicilor naţionali şi cu rescrierea istoriei românilor. Clasicii erau băgaţi de-a valma în tiparul teoriei leniniste a „două culturi în cadrul unei culturi naţionale", iar în privinţa istoriei ţinta viza mai multe obiective. Una ţinea direct de controlul ideologic al „progresului", devenit, în urma excluderii lui Dumnezeu din ecuaţia socioumană, singurul zeu tutelar al sistemului. Este ceea ce a remarcat cu pătrundere George Orwell: „Cine controlează trecutul, stăpâneşte viitorul" [5, p. 332]. Or, comuniştii vroiau un viitor sigur, croit după preceptele lor reducţionist-utopiste. Un viitor previzibil, „planificat", asigurând, egal, „fericirea tuturor" (celor înregimentaţi fără cârtire în procesul de construcţie a comunismului), avea nevoie de un trecut tot atât de previzibil, un trecut care să fundamenteze prin toate evenimentele şi manifestările sale cursul neînduplecat al noii istorii. O altă faţetă a rescrierii istoriei românilor avea legătură directă cu problema Basarabiei, cu vechile planuri de expansiune imperială a Rusiei, la care URSS nu numai că nu a renunţat niciodată, dar le-a dat un nou imbold şi o nouă coerenţă ideologică şi politică. În celebra „Istorie a R.P.R.", scrisă sub vigilenta conducere a proaspătului istoric (şi academician) M. Roller şi publicată, începând cu 1947, în mai multe ediţii, „Unirea Basarabiei" apare sub titlul „Intervenţia imperialistă împotriva revoluţiei socialiste din Rusia", fiind vorba, evident, de *ocuparea* acestei provincii…, unitatea naţională se înscrie într-o „expansiune de tip imperialist" [6, p. 67]. După un lung şir de provocări ideologico-propagandistice şi chiar armate (aşa-zisa răscoală de la TatarBunar), după mai bine de două decenii de hărţuire politică, diplomatică [7, p. 74-169], militară a României, de şantaje brutale şi acţiuni „revoluţionare" iniţiate şi

BDD-A6893 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

dirijate de agentura O.G.P.U. pe teritoriul Țării unite, în urma înțelegerii criminale dintre cele două mari puteri totalitare ale momentului, URSS şi Germania nazistă, Basarabia este ocupată în 1940 de Soviete. Istoria acestei provincii populată în majoritate de români, istoria prezentă şi istoria trecută a ținutului este rescrisă cu o sălbatică brutalitate de noii (vechi) „eliberatori".

Primele manifestări, „pe viu", ale acestui lung şi dramatic proces de falsificare a istoriei şi deznaționalizare a Basarabiei, le-a consemnat cu ochii copilului care era atunci, în 1940, Paul Goma în romanul „Din calidor, o copilărie basarabeană", apărut pentru prima dată în limba franceză în 1987 la Editura „Albin Michel", apoi, în limba română, după o ediție confidențială din Dietzenbach, la Bucureşti, Editura „Albatros", în 1990. Romanul, a observat Ion Simuț, are două nivele de deschidere. Unul e spațiul copilului „dinspre locul casei – pe măsura cuceririlor copilului – spre şcoală, spre sat şi, în cele din urmă, spre ținutul natal al Basarabiei" [8, p. 256] „Cedarea din 1940 şi războiul, continuă criticul, sunt de natură să zguduie conştiința fragilă a copilului. Pe acest fond «Din calidor» se transformă, la al doilea nivel al său, dintr-un roman al copilăriei într-un roman al inițierii. Coordonatele principale ale celei din urmă sunt erosul şi istoria. Impactul cu violența şi ostracizările conduc spre conturarea unui sentiment tragic al istoriei ultragiate" [9, p. 256]\. Intercalarea copilăriei cu istoria, trecerea narațiunii de la întâmplările cotidiene ale unei „copilării basarabene" la marile întâmplări ale istoriei basarabene are la Paul Goma aspectul unor complicate suprapuneri-contrapuneri-complimentări dialogale. Copilăria nevinovată se întâlneşte cu violențele istoriei într-o narațiune marcată de o tensiune dialogică permanentă. „Confuzia dintre autor şi narator, mai bine zis, identificarea autorului cu naratorul, e încurajată nu numai de memoria lui Paul Goma, copilul, ci şi de memoria lui Paul Goma, scriitorul (disidentul), aflat într-un permanent dialog nu numai cu sine însuşi, dar şi cu părinții, cu istoria, cu cititorii. E o memorie specifică". Aşa cum observă Ion Negoițescu, naratorul, „amintindu-şi, deşi se situează inițial în vârsta contemplației lui de atunci, împleteşte şi completează propria sa memorie, mărginită desigur, cu memoria părinților săi şi chiar cu memoria istoriei" [10, p. 149]. Amintirile maturului Goma despre trăirile de demult ale copilului Paul sunt dublate, amplificate, nuanțate de amintirile dialogurilor purtate cândva de tânărul scriitor Paul Goma, proaspăt scăpat din închisorile comuniste, cu tatăl său, Eufimie, de comentariile acide, necruțătoare ale acestuia pe marginea politicii imperiale ruseşti şi a subjugării Basarabiei de către ruşi. Severul şi neînduplecatul învățător din Mana remarcă mai întâi *duplicitatea* limbajului politicii ruseşti rămas neschimbat de la Petru I până la dictatorul comunist Stalin şi mai încoace. Pornind cu raptul de la 1812, considerat o „contribuție" firească de război a Turciei înfrânte față de învingătoarea Rusiei (în ciuda faptului binecunoscut că Moldova nu făcuse niciodată parte din Imperiul Otoman), continuând cu schimbarea denumirii ținutului în *Bessarabia* şi terminând cu explicația fantezistă dată aposteriori acestui cuvânt de „eliberatorii pravoslavnici" de la răsărit – bez-Arabia, adică pământul *fără arabi* (turci).

Întreaga poveste a raptului Basarabiei, prezentată în stilul unui dialog dintre tată şi fiu, are un pronunțat caracter carnavalesc. Textul debordează într-o avalanşă de ironii acide, de dezavuări a minciunilor „fraților" de la răsărit, de comentarii amare şi constatări lucide asupra tragicei istorii a Basarabiei şi a basarabenilor. Bătrânul Eufimie Goma reproduce în cuvinte, cu o precizie de mim, gesturile strâmbe ale acestei istorii, carnavalescul relațiilor dintre basarabeni şi ruşi, relații în care se impune – din partea ruşilor – o mare

BDD-A6893 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

şi permanentă minciună politică, o violentare, prin corupere semantică, a cuvintelor şi datelor de bază ale acestor relaţii, iar, pe de altă parte, credulitatea naivă, bunătatea fără de margini a omului basarabean. Cu un sarcasm nimicitor, dar şi cu o logică fără nici un fel de fisuri, tatăl deconspiră falsurile istoriei, găsindu-le rădăcinile mentale în psihologia colectivă imperială a omului rus, dar şi în interese geopolitice vitale ale imperiului de la Răsărit, interese camuflate mereu de o demagogie „eliberatoare". În primul sens, el aminteşte de o lungă (interminabilă) discuţie avută cu un învăţător ucrainean în unul din lagărele din Siberia. Acesta din urmă, deşi era ucrainean („adică cel mai mare mâncător de ruşi din câţi există"), deşi predase istoria în şcoală şi acum se afla pentru „activitate antisovietică" acolo unde se afla, cu o încăpăţânare şi o credinţă dezarmantă continua să susţină toate poncifele ruseşti (şi sovietice) privitor la istoria Basarabiei. Pentru sensul celălalt, al intereselor geopolitice sovietice în zonă, argumentul este la fel de neclintit: „Oraşul Odesa aflându-se prea aproape de frontiera sovieto-română, aflată pe Nistru, cum un oraş de această importanţă nu poate fi mutat mai încolo, să fie mutată frontiera – mai încoace!" E o metodă tipic sovietică de a rezolva problemele spinoase ale geopoliticii. Strategia „nu era nouă, o folosiseră şi cu Finlanda, în '39: «Frontiera sovieto-finlandeză e mult prea aproape de oraşul-simbol ce poartă numele lui Lenin şi cum nu putem muta Leningradul mai încoace, daţi-ne Karelia, ca să împingem frontiera mai încolo!» Asta-i logica fraţilor de la Răsărit… Nu pot spune că am cunoscut «poporul rus», dar în lagăr m-am frecat de mulţi Ruşi anticomunişti. Poate că n-am avut noroc, nici timp… dar aşa s-a întâmplat să fie: n-am dat măcar de un anticomunist, antisovietic-rus, care să nu fie rus-rus, rus-şovin; rus-expansionist… A suferit Rusul, de i-a ieşit prin urechi, suferă şi azi, ca Hristos – dar cum vine vorba de Rossia; de lăţirea Imperiului, de «liberarea» altor ţări – ca pământ, ca popoare – atunci ultimul Ivan, colhoznic ori muncitor, ori băgător de seamă, ori soldat semianalfabet – ori, mai grav: deţinut politic, adică victimă a regimului, gândeşte… până la Elba, vede cum vedea Stalin…".

Dacă în tipajele generale ale geopoliticii ruseşti între politica Imperiului Rus şi cea promovată de URSS nu este nici o deosebire, apoi în ceea ce priveşte metodele de persuasiune ale comuniştilor, când e vorba, mai ales, de intelectualii basarabeni şi de valorile naţionale împărtăşite de aceştia, aici se observă lucruri cu adevărat noi, incredibile pentru o minte obişnuită să gândească şi să trăiască în termenii unei elementare normalităţi umane. „Lecţia" (o lecţie magistrală de comportament tipic comunist, pe care o regăsim şi la actualii lideri ai PCRM) o dă „lumpen securistul", cum îi zice Alexandru Burlacu, Sapşa, fiul dughenarului Avrum din Mana, fugit peste Nistru şi revenit în 1940 ca angajat al N.C.V.D. Scena apariţiei în sat a „maşânii" cu encavedişti este relatată, mai întâi, prin reacţia violentă a copilului Paul la o întrebare în limba rusă a acestora: „Gde uciteli?" Omofonia cuvântului rusesc „uciteli" cu românescul „ucide", apoi, înţelegând totuşi că e vorba de taică-său şi că e întrebat unde se află, reducţia în imaginaţia infantilă a celui venit cu pistolul mare de la brâu, toate acestea declanşează în psihologia fragilă a pruncului de numai cinci anişori un sentiment puternic de nelinişte şi frică, un sentiment aflat într-o perfectă adecvare cu semnificaţia istorică a dramei petrecute în micul cătun basarabean. Ceva de la verbul „a ucide" se infiltrează în toate amănuntele întâmplării de atunci. „A ucide", prin asocierea „tata-ucide", aruncă, în primul rând, o umbră uriaşă, înspăimântătoare, asupra unui chip drag. Apoi, arderea cărţilor româneşti în curtea şcolii, bătaia şi ridicarea părintelui au ceva din violenţa unui carnaval sinistru, un carnaval al istoriei care va urmări decenii la rând familia Goma prin peregrinările ei departe de casă, iar pe Paul Goma, chiar până în ziua de azi.

BDD-A6893 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

Ceea ce în inima de copil a fost doar o spaimă uriaşă în faţa unei puteri necunoscute, intolerabile („un pistol”), capătă o explicitare nuanţată în amintirile de mai târziu ale lui Eufimie Goma, intercalate în textul romanului într-o complementaritate cu cele ale fiului. După „ridicarea” tatălui, cuvânt auzit de la consăteni şi înţeles cu aproximaţie de copilul Paul, mai ales, în latura sa ameninţătoare, el rămâne singur: „Dacă, rămas în curte, aş fi scurmat cu un băţ în movila de cenuşă, în mormanul de solzi de hârtie neagră, aş fi dat de jăratic; şi de cotoare şi de tartaji încă necutotul scrfumuite – şi mi-aş fi încălzit mâinile. Şi sufletul. Dar, uite: stau pe calidor, aşa, neîncălzit.” Este sentimentul de pustiire interioară cu care a rămas copilul după prima întâlnire reală cu Istoria, o istorie prăvălită peste Basarabia cu voinţa crudă de a-i suprima trecutul păstrat şi perpetuat în cărţile sale româneşti, cărţi din care, acum, nu a rămas decât un morman de cenuşă. Tata deschide parantezele, aduce lămuririle de rigoare, aşa cum le-a înţeles imediat din comportamentul oaspeţilor nepoftiţi. „Lecţia” comunismului o descifrează din mers, îi descoperă şi-i demontează resorturile interioare. E o lecţie a violenţei, a forţei primare, brute, a ignoranţei agresive şi intolerante. Ea se manifestă, mai întâi, în comportamentul lipsit de cultură al celor veniţi. Unul din ei intră în clasă fără să-şi scoată şapca din cap. La această elementară lipsă de cultură, învăţătorul din Mana îi răspunde cu o lecţie subtilă de bună-creştere. „Copii, ridicaţi-vă frumos în picioare, salutaţi-l voi pe tovarăş, arătaţi-i, voi, că a intrat într-un locaş al educaţiei”. – se adresează el clasei. Într-un târziu, învăţătorul recunoaşte în „tovarăşul” cu naganul la şold pe Sapşa lui Avrum. Nu e o recunoaştere oarecare, o identificare în bădăranul care a intrat în clasă cu şapca în cap a unui fost elev, fugit demult peste Nistru, e primul pas de iniţiere în „lecţia” comunismului. Sapşa nu se prezintă direct, ci îl ia pe Eufimie Goma cu metodele însuşite în cadrul N.C.V.D.-lui. Începe cu o minciună sfruntată, că fostul său învăţător l-ar fi bătut cândva cu rigla la palmă de i-a dat sângele. La replica acestuia că nu-şi prea aduce aminte să fi bătut pe cineva în acest hal, encavedistul îl ia cu alte ponturi bolşevice şi născociri, de data aceasta cu totul absurde: „Îţi aducem noi aminte, avem cele mai înaintate metode de aducere-aminte – dar când ziceai: ’Jidan împuţit!’ – ţi-aduci aminte?”

Tata se străduieşte să zâmbească, în continuare. Îşi aprinde cu mâni nesigure o altă ţigară, de la prima, neterminată.

– Cad drept în capcana lor – de unde s-o ştiu? Zic:

„Aaaa, tu eşti Sapşa al lui Avrum, dughenarul nostru…”

„Ce ţi-am spus?”, face Sapşa al meu. „Că avem cele mai înaintate metode din lume de aducere-aminte…”

Eu însă îi dau înainte – nu înţelesesem, pe loc, „metoda”:

„Mi-ai fost elev, prin ’34, acum vreo doi ani ai fugit peste Nistru… După cum eşti îmbrăcat, bănuiesc ce putere ai… Te-ai întors de dincolo de Nistru, ca să mă ridici? Fiindcă acum 6-7 ani te-am bătut în palmă? De ţi-a dat sângele?

„Nu numai de asta; şi fiindcă ai vrut să mă spânzuri – uite semnul pe gât; şi fiindcă ai necinstit-o pe soră-mea, Roza – de s-a-necat în iaz, acum un an; şi fiindcă i-ai smuls tatei barba, după ce ai spart geamurile casei; fiindcă… - las’, că găsim noi, n-ai grijă… Noi găsim tot…”

Puţin mai târziu tata înţelege „metoda” şi nu se mai lasă prins în nada ei. Or, „metoda” era simplă şi inuman de eficientă. Era un fel de a băga frica în om prin terfelirea lui într-o grămadă de minciuni aberante (cu cât mai absurde, cu atât mai bine!) şi prin insinuarea ideii că „noi” (adică puterea anonimă şi atotputernică a N.C.V.D.-lui) ştiu totul, că de ei nu

BDD-A6893 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

se poate ascunde nimic, că în fața lor (acesta fiind unicul Dumnezeu recunoscut) omul nu are altceva de făcut decât să se mărturisească deschis în toată păcătoşenia şi putreziciunea sa „burghezo-moşierească". De observat, că deşi după mulți ani trecuți de la evenimentul rememorat, tata mai are emoții în fața acestei prime introduceri în cumplita pedagogie comunistă. „Tata *se străduieşte să zâmbească*, în continuare. Îşi aprinde cu *mâni nesigure* o altă țigară, de la prima, neterminată." – consemnează fiul interlocutor, martorul atent al evocării acelor întâmplări de demult. „Metoda" se descoperă abia când Sapşa îi spune învățătorului să scoată drapelul de la premilitari „ascuns în geamantanul de piele – cel mare, nu cel mic…". Nuanțările sale însă cad prost, drapelul fiind ascuns (cusut) în plapuma de lână, aşa că insinuările de putere atotştiutoare nu mai prind, „metoda" este developată şi, odată cu această descoperire a felului „cum se joacă hopakul comunist", apare curajul replicii: „De unde-ai scos tu, măi băiete, că ți-am zis: 'Jidan împuțit'? Nu m-am pupat niciodată în bot cu Ovreii, dar nici n-am zis vreodată una ca asta – de ce? Uite, nu ştiu de ce, dar asta-i: n-am zis!". E o replică de bun simț, spusă cu sinceritatea omului care nu are asupra sa păcatele incriminate. În zadar. „Morala" comunistă are la bază alte principii decât adevărul, ea îl scoate pe om din ecuația particularului, generalizează mereu, îl situează în perimetrii „de clasă", abstracți şi implacabili. De aceea răspunsul lui Sapşa are darul să-l arunce din nou în transă pe bietul învățător, care începuse, parcă, a dibui lecția comunismului: „Şi ce dacă n-ai zis? Ce importanță are că n-ai zis tu – dar au zis ai tăi. Burjuii. Capitaliştii. Antisemiții. „Au zis! Că tu, unul, n-ai zis, ce contează! Nu în unul ca tine se împiedică roata istoriei care merge înainte! Contează că eşti învățător vechi, educator de tip burghez! Că eşti român! Că eşti reacționar! Contează că toți Românii sunt reacționari! Că toți burjuii sunt antisemiți!"

Cu aceste precepte rudimentare, reductive, mincinoase, ale „comunismului militant" puterea totalitară a pus stăpânire pentru decenii la rând peste un trecut care nu-i aparținea, care îi era străin şi potrivnic, croind un alt trecut, unul în care s-a regăsit un mare fals ideologic – „lupta norodului truditor *moldovenesc* contra cotropitorilor români". În aceste principii se regăsea şi scopul real al apariției la Mana, un cătun aflat departe de magistrala istoriei, a unui desant întreg al poliției politice sovietice. „Maşâna" cu encavediști venise să ia cărțile româneşti epurate, cărți „burgheze" şi „dușmănoase", ca să ferească, astfel, „contaminarea" minților fragede ale copiilor din Mana de boala românismului „reacționar", „naționalist", şi, puțin mai târziu, „fascist". La întrebarea de bun-simț a învățătorului, ce au burghez cărțile lui Creangă, Sadoveanu, Tolstoi, Puşkin, Sapşa i-o taie scurt: „Ce-ai primit acum, de când ne-a liberat puterea sovietică, în ruseşte şi în moldoveneşte, sunt cărți adevărate, bune, de înaltă valoare – fiindcă-s progresiste! Eu îți cer să predai cărțile voastre, fasciste, contrarevoluționare, burgheze, reacționare, cu opiu al popoarelor, cu misticism, cu morală mic-burgheză, filistină – fiindcă-s scrise cu litere de-ale voastre, dușmănoase! Tot ce-i tipărit cu litere româneşti e otravă! Reacțiune! Literele voastre româneşti sunt dușmănoase! Capitaliste! Antisemite! Pe bună dreptate le-au interzis tovarăşii noştri – pe astea să le scoți şi să le predai!" Am putea crede că Paul Goma îngroaşă liniile pentru un efect grotesc cât mai pronunțat. Ne gândim, de pildă, la cuvântul „fascist" din text, care în 1940 încă nu intrase în arsenalul de bază al limbajului ideologic bolşevic. Germania era atunci, după diabolicul pact din 23 august 1939, un prieten şi aliat al Uniunii Sovietice. Dar, nu putem să nu constatăm că în acest limbaj de lemn se întrevede toată ideologia şi politica culturală comunistă de mai departe, pe care puterea sovietică a promovat-o pe fostul teritoriu românesc timp de o jumătate de veac cu

BDD-A6893 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

o consecvenţă şi o tenacitate cu adevărat totalitară. Învăţătorul de istorie Eufimie Goma intuieşte prăpastia istorică şi tragedia care se cască în faţa logicii ucigătoare, inumane a „primului bolşevic întâlnit”. Reacţia sa de peste decenii este aceeaşi, ca şi atunci, în faţa furibundului Sapşa, un sentiment amestecat de durere, neputinţă, revoltă, nesiguranţă. Scriitorul-narator, martor al acestor evocări consemnează din nou: „Tata aprinde altă ţigară, cu mâini nesigure: îl face să sufere amintirea…”. Epurarea spaţiului basarabean de cărţi româneşti a fost pentru noul regim începutul unei lungi campanii de deznaţionalizare, de confiscare violentă a trecutului acestui pământ. Lupta se dă între memorie şi uitare, între ruptura brutală şi continuitate. În acest context al confruntării acerbe, care are ceva dintr-un dans al vrăjitoarelor, cuvântul care îi scapă învăţătorului la arderea cărţilor – *Gutenberg* – este profund simbolic. „Dansul macabru însoţeşte şi actul de ardere a cărţilor, remarcă Aliona Grati, urletele demenţiale „Trăiască Gutenberg!” conţinând în germene reînvierea «din cenuşă» a miticei Phoenix – cartea”. [11, p. 91]

Gutenberg se dovedeşte, întâmplător, un cuvânt care îl înfurie la culme pe ignorantul ofiţer N.K.V.D. Sapşa, cu cele patru clase româneşti şi „universităţile” sale de peste Nistru, nu auzise, fireşte, de inventatorul tiparului şi l-a confundat cu Goldenberg, un satrap al poliţiei secrete de la Tiraspol, care între timp intrase în malaxorul maşinii de tocat vieţi omeneşti pe care a slujit-o cu devotament ani la rând: „Sapşa nu voia să se ştie la Orhei că fusese protejatul lui Goldenberg de la Tiraspol, un mare comisar de-al lor, care făcuse multe şi deloc mărunte – se zicea că el îi împuşcase pe scriitorii transnistreni de limbă română – «moldovenească» îi spunea, cei din «Republica Autonomă» alcătuită în 1924… numai că acest «veteran», după ce-i crescuse pe puţoii fugiţi peste Nistru la ei, în Raiul Sovietic – călcase pe bec, fluierase în biserică, dracu să-l ştie, sau doar îi venise şi lui rândul la abator: fusese împuşcat, ori numai trimis în Siberia… De unde să ştiu eu istoria partidului lor? Şi de unde să ştie bietul Sapşa – rămas în cultura generală la cele patru clase primare din Mana – că Gutenberg fusese cu totul altceva decât comisar la ei, la Tiraspol’… va fi crezut că de-al naibii strig să trăiască un… nume asemănător cu al lui Goldenberg…” E o ultimă tuşă la portretul aceluia care în patetica terminologie a propagandei sovietice se chema „omul nou”, acel „om nou” care în 1940 venise cu naganul în Basarabia să rescrie istoria ţinutului după preceptele strâmbe ale unei ideologii deformatoare sau, după spusa lui Alexandru Paleologu: „Comunismul şi sovietizarea asta au vrut să facă în Estul Europei: o lume amnezică şi imbecilă. Şi în nu mică măsură au reuşit” [12, p. 44].

Romanul lui Paul Goma surprinde *începutul* realizării pe teritoriul Basarabiei a acestui proiect politic antiuman. Aureliu Busuioc în „Hronicul Găinarilor” vine cu o perspectivă de *sfârşit*, cu viziunea celuia care are în faţă un proces *încheiat* de sovietizare a conştiinţelor. Critica literară [13, p. 145-153] a accentuat caracterul postmodernist al lucrării, ceea ce corespunde adevărului. Ar mai trebui însă de adăugat la această caracteristică *postmodernistă* şi trăsătura de roman *postsovietic*, o nuanţă foarte importantă pentru înţelegerea mesajului acestei scrieri originale. „Hronicul Găinarilor” este un roman-oglindă, dar şi un roman-replică la îndelungata „luptă” a regimului totalitar pentru crearea unei lumi noi, „amnezică şi imbecilă”, după cuvintele lui Alexandru Paleologu. O lume amnezică, în înţelegerea „organelor de partid şi de stat” sovietice însemna o lume supusă – în mod arbitrar şi abuziv – controlului unui regim totalitar, o lume previzibilă, aflată sub presiunea unei permanente terori a limitei, a părţii (partinităţii), o lume a trunchierii, a falsurilor, a minciunii, a reducţiei, a transformărilor sociale şi umane

BDD-A6893 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

degradante. Pentru Basarabia (sau R.S.S.M.) unul din aceste falsuri „fondatoare" a fost, de la 1940 încoace, „alipirea" Basarabiei la Rusia în 1812, prosperitatea nemaivăzută a ținutului după acest gest de „binefacere", apoi „rolul trădător al Sfatului Țării" din 1918, cruntul „regim burghezo-moşieresc român" şi, în sfârşit, „eliberarea" de la 28 iunie, pe care, vorba unui poet-tribun al noii puteri (Em. Bucov), basarabeanul a aşteptat-o „precum pustiul aşteaptă apa". După „eliberare", fireşte, urmează ceea ce Goma numeşte Raiul Sovietic. Raiul, după cum se ştie, nu are memorie. Acesta era şi idealul regimului totalitar – o societate din care să fie extirpată memoria. Cum a început acest proces, am văzut în romanul „Din calidor". Finalul, privit cu detaşarea şi cu umorul celui care „a ieşit din proces", care s-a eliberat de „teroarea istoriei", îl aflăm din „Hronicul Găinarilor" de Aureliu Busuioc, roman apărut în 2006. „Roman-parodie a istoriei Basarabiei din ultimele două secole, narațiune-parabolă a hibridizării unui popor, a căderii sale în derizoriu şi neant", îl defineşte Andrei Țurcanu, continuând: „Este romanul deconspirării tuturor clişeelor istoriografice (sovietice şi a celor foarte recente vehiculate în jurul ideii de Istorie integrată a Moldovei) şi a tuturor utopiilor (mai vechi sau mai noi) încercate pe ființa națională a românilor din stânga Prutului. Patosul demistificator, fără precedent în proza basarabeană, vizează delaolaltă caricaturi de mentalitate, de etică socială şi de limbaj, ticuri ideologice, invenții propagandistice, utopii colective, conjuncturisme inofensive ori fatale, corupere de optică asupra lumii, denaturări de sens, înclinări de axe existențiale, deplasări de centri simbolici.

Precum istoria de azi a Republicii Moldova reprezintă prelungirea în absurd şi tragic a Utopiei Basarabiei, cu „întemeierile" şi „reîntemeierile" ei de la 1812 şi 1940, „Hronicul Găinarilor" ne înfățişează moartea comică a acestui proiect al unei istorii ingrate. Istoria reală şi istoria ori istoriile scrise se întâlnesc şi fuzionează într-un joc de imagini fabulos-groteşti, ca într-un labirint de infinite oglinzi curbe aflate față în față. O adevărată sarabandă a „lanțului slăbiciunilor", o lume a deformărilor succesive, o realitate în degradare, desfigurată, care în final nu mai poate fi desprinsă de imaginile suprapuse ale unei mitologii falsificatoare impusă din exterior. Şi, în acest univers al „întemeierilor" pe dos, al devorării omului şi omenescului de stihia „găinarului", în această vrajă totală şi totalitară de strâmbe oglinzi paralele – incoruptibil, deci liber şi, prin puterea interiorizării ei depline, stăpân peste ea, peste această forță malefică – personajul-narator, în dublă ipostază. Autorul „hronicului" Găinarilor, istoricul simulând o exagerată acribie, o obsesie a obiectivității şi exactității, parodiind, astfel, binecunoscuta mitologie a „ştiințificității" din istoriografia sovietică, este dublat de un „scriitor", un scriptor de „naive" şi umile comentarii, un eseist care pune pe hârtie cam tot ce-i cade sub peniță: mirări spuse cu voce tare, năstruşnice „paralele" istorice şi de altă natură, libere divagații de „amator" fără sistemă şi fără pretenții. Cronicarul şi scriitorul (fără nici o carte, după cum se descoperă în final!) nu sunt altceva decât vocile aceluiaşi *Ianus bifrons* – Râsul: unul „vede monstruos", altul „simte enorm". Şi viceversa" [14, p. 34-35].

Printr-o litotă artistică – proiecția istoriei Basarabiei asupra istoriei cătunului Găinari – scriitorul prezintă consecințele procesului îndelungat de violentare a memoriei şi de falsificare a trecutului, dezastrele de amnezie lăsate în urmă de comunismul totalitar. Dincolo însă de această lume fără realitate în ea, dincolo de universul de umbre umane care aplaudă fără să ştie de ce, dincolo de un cătun fantomatic care a „înghițit" prin valoarea lui de „simbol" întemeietor tradiționalul sat Roşcoveți, resimțim *eliberarea de*

BDD-A6893 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)

o istorie falsă, o istorie a violenței şi neadevărului, o istorie impusă cu forța naganului ori cu minciuna propagandei. Atotputernicul regim comunist, rămas adânc înşurubat în sufletele „aplaudacilor" inconştienți, se arată fără putere în fața râsului slobod al naratorului-„hronicar" şi al naratorului-eseist. Acesta ştie cu certitudine: R.S.S.M. nu mai există şi orice încercare de readucere în realitate a „strigoiului" (A. Țurcanu) nu are sorți de izbândă. Strigoiul rămâne strigoi, o malformație în contra naturii sociale şi umane, un reziduu istoric al violenței totalitare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Mircea Eliade. *Profetism românesc*, vol. 1. Bucureşti, Editura „Roza Vânturilor", 1990, p. 143.

2. Bernard-Henri Lévy. *Aventurile libertății*. Editura „Albatros", 1995, p. 306.

3. Panait Istrati. *Spovedanie pentru învinşi*. Cluj-Napoca, Editura „Dacia", 1991, p. 213.

4. Lucian Boia. *Istorie şi mit în conştiința românească*. Bucureşti, „Humanitas", 1997, p. 66.

5. Apud: Gheorghe Onişoru. *Istoria totalitarismului în secolul XX*. În: Gheorghe Onişoru, Alexandru Duțu, coord. *Sinteze anul III, învățământ la distanță*. Bucureşti, 2004, p. 332.

6. Lucian Boia. *Istorie şi mit în conştiința românească*. Bucureşti, „Humanitas", 1997, p. 67.

7. Valeriu Florin Dobrinescu. *Bătălia pentru Basarabia (1918-1940)*. Iaşi, Editura „Junimea", 1991, p. 74-169.

8. Ion Simuț. *Romanul basarabean între Paul Goma şi Ion Druță*. În: Literatura din Basarabia în secolul XX. Roman. 1. Selecție, studiu introductiv şi note bibliografice de Mihai Cimpoi; postfață de Ion Simuț, Chişinău, Ştiința. Arc, 2004, p. 256.

9. Tot acolo.

10. Alexandru Burlacu. *Texistențe*. *Scara lui Osiris*. Chişinău, 2008, p. 149.

11. Aliona Grati. *Romanul* Din calidor *de Paul Goma: dialoguri cu „memoria genului"*. În: Metaliteratură, nr. 5-6 (19), 2008 (serie nouă), p. 91.

12. Alexandru Paleologu. *Despre lucrurile cu adevărat importante*/ (Ediția a II-a). Iaşi, Polirom, 1998, 252, p. 44.

13. Andrei Țurcanu. *Găinarii şi ochiul atroce al râsului*. În: Metaliteratură, nr. 3-4, 2008, p. 33-42; Alexandru Burlacu. *Tehnica poliecranului în* Hronicul Găinarilor *de Aureliu Busuioc*. În: Metaliteratură, nr. 3-4, 2008, p. 43-52; Aliona Grati. *Romanul ca lume postbabelică*. Chişinău, Gunivas, 2009, p.170-176; Eugen Lungu. *Spații şi oglinzi*, Chişinău, Editura Prut-Internațional, 2009, p. 145-153.

14. Andrei Țurcanu. *Găinarii şi ochiul atroce al râsului*. În: Metaliteratură, nr. 3-4, 2008, p. 34-35.

BDD-A6893 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 21:37:17 UTC)